



EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020



MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE



EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogoródi Emese

2. Téma

A szofisták



Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020



MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap



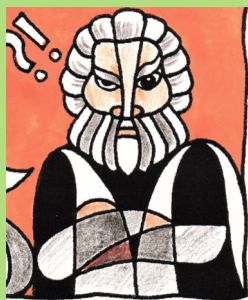
BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014



2. TÉMA: A SZOFISTÁK

Mogyoródi Emese



4. Lecke

Gorgiasz (Leontinoi, Szicília)

(kb. 485/80-380)

20 – 25
PERC

Gorgiasz a szicíliai Leontinoi polgára volt, akit az ókori hagyomány a retorika („szónoklás”) ősatyjának tekint, minthogy ő alkalmazta először tudatosan a beszéd olyan stilisztikai alakzatait, mint például a metafora, allegória, a mondatok különféle fajtái, a rím, stb., vagyis fejlesztette mesterséggé (*tekhné*) a beszéd használatát.

- A görögök különféle ünnepi játékaiban (pl. Püthóban, Olümpiában) és egyéb eseményeken nagyhatású, nyilvános beszédeket adott elő, s nem csak ékesszólásáról, hanem rögtönzőképességéről is elhíresült. Tanítványaitól (akik között számon tartják például Póloszt, Periklészt, Iszokratészt) nagy valószínűség szerint hatalmas fizetséget kapott kurzusaiért (vagy egy-egy bemutató előadásáért).



A görög *tekhné* kifejezés „mesterséget” és „művészetet” is jelent, ami arra utal, hogy a görögök nem tették különbséget a művészet vagy művészeti technika „magasabb” és „populárisabb” formái között.

- Gorgiasz híres volt róla, hogy képes védhetetlen ügyek, vagy abszurd nézetek mellett meggyőzően érvelni. Ennek egy-egy példája a *Helené dicsérete* és *A nemlétezőről, avagy a természetről* című művei. Az előbbiben a görög világ leghíresebb, egyben leghírhedtebb asszonyáról, *Helenéről* bizonyítja be, hogy nem hibáztatható a trójai

háború kitöréséért, mert vagy fizikai kényszer, vagy szerelmi szenvedély, vagy isteni sors miatt szökött meg Parisszal.



A retorika hatalma

Gorgiasz tudatosan és szisztematikusan aknáztatta ki a beszéd retorikai elemeinek hatását:

— „GORGIASZ: Testvérem és más orvosok kíséretében nemegyszer mentem el olyan beteghez, aki sem orvosságot nem akart bevenni, sem vágni vagy égetni nem engedte sebét. Ilyenkor aztán beszélhetett az orvos! Nekem viszont sikerült rábeszélnem a beteget, és nem más művészettel, hanem a pusztá szónoklással (Platón: *Gorgiasz* 456b, ford. Horváth Judit).”



Platón *Gorgiasz* című dialógusában Gorgiasz a retorikát egyfajta „szupertudományként” állítja be, és azt állítja, semmi máshoz nem is kell értenünk, mert ez a legnagyobb jó.



— „SZÓKRATÉSZ: Vedd úgy, kedves Gorgiasz, hogy ezt kérdezzük tőled ..., és mondd meg, mi az, ami szerinted az emberek számára a legnagyobb jó, és aminek éppen te volnál a mestere?” (Platón: *Gorgiasz* 452d, ford. Horváth Judit).”

— „GORGIASZ: Az, Szókratész, ami tényleg a legfőbb jó, mert annak a számára, aki birtokolja, **szabadságot** is nyújt, ugyanakkor **hatalmat** is mások fölött a nyilvános életben. ... Az a képesség, **hogyan szavainkkal meggyőzzük a bírakat a törvényszéken, a tanácsnokokat a tanácson, a polgárokat a népgyűlésen** vagy bármilyen más összejövetelen, lényeg, hogy nyilvános legyen. A beszéd hatalmával **szolgáddá** teszed az orvost, **szolgáddá** a tornamestert, az üzleteimberről pedig ki fog derülni, hogy **nem magának szerzi a vagyont, hanem neked, aki értesz hozzá, hogyan kell szónokolni s a tömeget meggyőzni** (Platón: *Gorgiasz* 452d-e, ford. Horváth Judit).”



A párbeszédből kiderül, hogy a szónoklás célja nem az ékes beszéden keresztül elért gyönyörködtetés vagy szórakoztatás (mint a költészeté), hanem **a meggyőzés** (lásd különösen a beteg példáját).

- Meggyőzés azonban kétféle van, veti fel Szókratész:
 - **véleményen** (*doxa*) alapuló
 - **tudáson** (*episztémé*) alapuló:

„SZÓKRATÉSZ: Tehát te is úgy gondolod, két fajtáját különböztethetjük meg a meggyőzésnek: az egyik **véleményt eredményez tudás nélkül, a másik tudást.**

GORGIASZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Vajon melyik meggyőzést gyakorolja a szónoklás a törvényszéken s egyéb nyilvános helyeken a jogos és jogtalan tárgyában? Azt-e, amelyik véleményt eredményez, de tudást nem, vagy azt, amelyik tudást?

GORGIASZ: Világos, Szókratész: azt, amelyik **véleményt.**

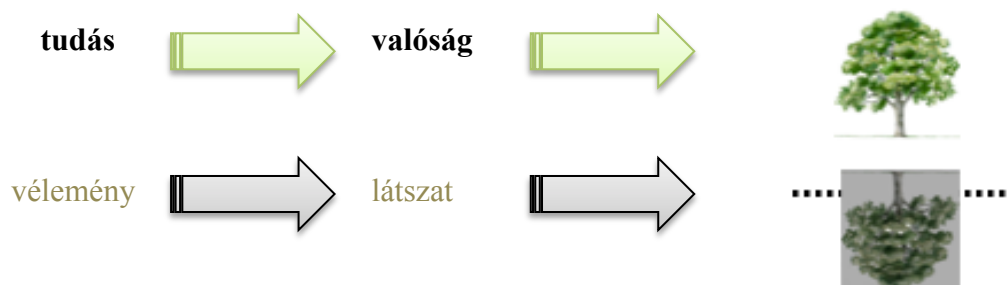
SZÓKRATÉSZ: A szónoklás tehát, úgy látszik, **az elhíttető, nem pedig a tanító meggyőzés művészete** a jogos és jogtalan tárgyában.

GORGIASZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: A szónok tehát nem tanítja meg a törvényszéket és a tömeget arra, mi jogos, mi jogtalan, hanem ezt is, azt is **csak elhítteti velük.** Annyi népet ily rövid idő alatt olyan nagy dologra meg sem taníthatna!

GORGIASZ: Nem bizony. (Platón: *Gorgiasz* 454e-455a, ford. Horváth Judit).”

- A **tudás** és a **vélemény** úgy viszonyul egymáshoz, mint a **valóság** a **látszathoz** (pl. az eredeti tárgy a képmásához vagy másolatához):



Amikor Gorgiasz felfedezi a beszéd hatalmát, azt fedezi fel, hogy az emberi gondolkodás befolyásolásán, különféle **vélemények** kialakításán keresztül **a nyelv képes a valóságot alakítani**.

„[...] a szavakhoz társuló meggyőzés **úgy képes a lelket formálni, ahogyan csak kedve tartja**, [...] egyetlen, mesterien (*tekhnéi*) megírt beszéd képes egy **hatalmas tömeg** kedvében járva meggyőzni őket, **anélkül, hogy bármi igazságot tartalmazna**. [...] A beszéd ereje ugyanolyan mértékben képes hatni a lélek állapotára, **mint az orvosság (*pharmakon*) adagolása a testére**. Ahogyan különféle orvosságok különféle testnedvek távozását idézik elő a testből, s hol a betegségnek, hol magának az életnek vetnek véget, úgy a szavak is hol fájdalmat okoznak, hol gyönyört, hol félelmet idéznek elő, máskor bátorságot öntenek a hallgatóságba, hol pedig valamiféle rosszindulatú meggyőzés erejével **elkábítják (*epharmaeuszan*) és megigézik (*exegoéteuszan*) a lelket**” (*Helené dicsérete* DK 82 B 11. Ford. Mogyoródi Emese).

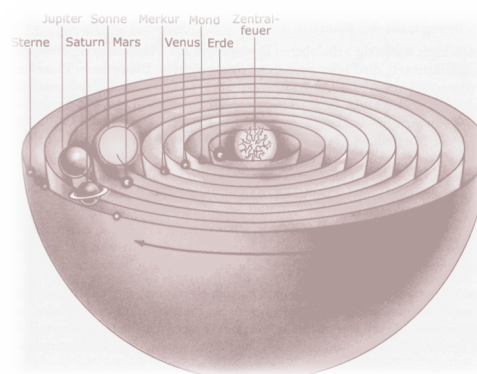


Platón törekvései közé tartozik, hogy **ezt a gyakorlatot leleplezze**, és felhívja a figyelmet **társadalmi és politikai veszélyeire**. Platón tehát **a fake news ókori megfelelőjének első kritikus**a.

„a beszéd nem leírja a valóságot ..., hanem alakítja”
(Boros Gábor (szerk.): *A filozófia*, [Bene László] 60.o.)

A nemlétezőről avagy a természetről

Későbbi szerzők (Sextus Empiricus és Pszeudo-Arisztotelész) megőrizték Gorgiasz egy zavarba ejtő művét, melynek már a címe is paradox, illetve provokatív: *A nemlétezőről avagy a természetről*. A Gorgiaszt megelőző filozófiai hagyomány (a preszókratikus filozófia) jellemzően természetfilozófiával (kozmozgóniával,



kozmológiával, az égitestek kialakulásával és működésével, zoogóniával) foglalkozott.

A preszókratikus filozófusok evidensnek tekintették, hogy

- a valóság (= „a létező”) van,
- megismerhető, és
- elméleteik értelmesen közlik annak szerkezetét és működését.

Lásd: 1.
Téma, 3.
Lecke

Gorgiasz művének tehát már a címe is paradox: hogyan lehetne az, „ami nincs” (= „a nemlétező”) azonos a természeti világgal? (Azaz: hogyan lehetne a természeti világ nem-létező?)

Az azonban még inkább zavarba ejtő, hogy Gorgiasz ebben a művében egy csupa paradox hármas tézis mellett (amit nihilizmusként értelmezhetünk) logikailag látszólag koherensen, mesteri módon érvel. A tézisek:

- 1.) semmi sem létezik,
- 2.) ha létezik is, megismerhetetlen,
- 3.) ha megismerhető is, a rá vonatkozó tudás nem közölhető.

Kérdés, hogy mindez komolyan vehető-e, vagy csupán játékos provokáció, Gorgiasz retorikai, illetve logikai készségeinek fitogtatása végett. Értelmezhető úgy, mint amely az alábbi célok valamelyikét szolgálja:

- a hagyományos filozófia paródiája (legalább olyan meggyőzően lehet érvelni értelmes, mint abszurd tézisek mellett);

- a hagyományos filozófia **kritikája** (következmény: annak alapvető célja, az igazság felfedezése lehetetlen);
- **a valóság és a gondolkodás, vagy a nyelv közötti szakadék** felmutatása (következmény: nem a spekulációval, hanem a gyakorlattal, a valóság alakításával kell foglalkoznunk).

Mindenesetre a hármas tézis szisztematikusan

- **destruálja az objektivitás eszméjére épülő tudomány tárgyát** („valóság”);
- a valóság szubjektumtól független **megismerhetőségét**;
- a racionális vita, illetve **az értelmes kommunikáció lehetőségét**.

Mindazonáltal Platón számára Gorgiasz tanításainak inkább gyakorlati (etikai, politikai) vonatkozásai jelentenek kihívást, mintsem a metafizikaiak.

További olvasmányok:

A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény. Összeállította és az utószót írta: Steiger Kornél. Atlantisz, Budapest 1993, 23-35.

Mogyoródi Emese: A platóni „Gorgiasz védelmében. Válasz Rosta Kosztasznak. *Magyar Filozófiai Szemle* 2014/3, 99-112.

https://www.academia.edu/12056303/A_platóni_Gorgiasz_védelmében_In_Defense_of_Plato_s_Gorgias_-_A_Response_to_Rosta_Kosztasz

Ellenőrző kérdések:

1. Mit tudunk Gorgiasz életéről, tevékenységeiről és tanításairól?
2. Milyen státuszt és szerepet tulajdonít Gorgiasz a retorikának, és miért?
3. Milyen meggyőzés fajták léteznek, és mi alapján tehetünk különbséget közöttük?
4. Milyen tézisek mellett érvel Gorgiasz *A nemlétezőről avagy az igazságról* c. művében?
5. Hogyan értelmezhető ennek a műnek a célja?

Kiválsági kérdések, feladatok:

1. Milyen társadalmi és politikai veszélyei lehetnek az igazság nélküli retorika alkalmazásának?
2. Miért paradox *A nemlétezőről avagy az igazságról* c. értekezés címe? Miért paradoxak a tézisei?
3. Szókratész a platóni *Védőbeszéd*ben hangsúlyozza, hogy ő az egyes emberrel beszélget a tömeg helyett (31a-b, 36b-c). Mi ennek a jelentősége Gorgiasz módszereinek fényében?